

A budapesti médiumokból átvett, „behozatali” és „hazai” nyelvi, nyelvhelyességi hibákról

id. Bagi Ferenc

E dolgozat a magyarországi tévécsatornák magyar nyelvű informatív műsorainak a mindennapi nyelvhasználatában észlelhető nyelvi, nyelvhelyességi hibáival foglalkozik, továbbá annak ellenőrzésével, hogy az ezen médiumokban leginkább elterjedt nyelvi, nyelvhelyességi hibák fellelhetőek-e a Vajdasági Rádió és Televízió kettes csatornájának magyar nyelvű informatív adásaiban, valamint az Újvidéken megjelenő *Magyar Szó* tájékoztató jellegű írásaiban.

A dolgozat szerzője az említett tévécsatornák adásainak nézése nyomán a leggyakoribb nyelvi, nyelvhelyességi hibák lejegyzése útján, illetve a lapot olvasva a hibákat a lapoldalakon megjelölve gyűjtötte anyagát, majd hibatípusok szerint csoportosította és feldolgozta azt. A hibacsoportok szerteágazó típusai miatt ilyen részletes elemzésre nem kerül sor.¹ A dolgozat szerzője számára a kontinensünkön bekövetkezett jelentős társadalmi és politikai változásoknak köszönhetően vált lehetővé magyar nyelven a hatá-

¹ A tévésztések keletkezési helyének jelzésére szolgálnak a „behozatali” (azaz, a magyarországi tévécsatornák adásaiban észlelt hibákra vonatkozó) és a „hazai” (tehát a megnevezett tévécsatornára és lapra utaló) jelzők. A dolgozat a „behozatali” hibákra összpontosít, ezeket csoportosítja, ezekre hívja fel a figyelmet, majd pedig kontrolljelleggel arra mutat rá, hogy az említett tévécsatorna adásaiban és a lap írásaiban átvételekként, terjedő hatásuk bizonyosságként, fellelhetőek-e. Pontosítás szándékával elhelyített említendő továbbá, hogy a Vajdasági Rádió és Televízió kettes csatornájának magyar nyelvű adásait csak ezen adó digitalizációja óta vételezhetem lakhelyemen, a mai Újvidék peremtelepülésén, Sremska Kamenicán (a valamikori Kamancon), tehát viszonylag rövidebb ideje. Részben ez is oka lehet annak, hogy a tájékoztató műsorok nézése-hallgatása nyomán összeállt nyelvi-nyelvhelyességi hibagyűjtemény a budapesti adóknál jóval kevesebb anyagot tartalmaz, bár e megállapítás okainak keresése esetén a fokozottabb és felelősegteljesebb odafigyelés, az igényesség határozottabb érvényesítése sem lenne kihagyható a lehetséges szempontok, okok közül. Megjegyzendő továbbá, hogy az általánosan érvényes elvárás szerint szükséges lenne a dolgozatban kifogásolt nyelvi, nyelvhelyességi tévésztések előfordulási adatainak pontos feltüntetése (tévéadó, év, hónap, nap, időpont, műsorszám), ennek ellenére csak a felsorolás első három pontjában említett adatok kerültek a lábjegyzetbe, mivel nem személyek nyelvhasználatának, hanem jelenségnek a kifogásolásáról van ezúttal szó. Ebből következik az is, hogy a dolgozat figyelemfelhívó jellegéből adódóan sem lehet ez személyek bírálatára, még kevésbé felelősségre vonásukra alkalmas anyag, de serkentheti az illetékeseket konkrét kutatások kezdeményezésére, majd pedig a kedvezőtlennek minősülő jelenségek kiküszöbölését szolgáló intézkedések foganatosítására. A hibaforrás pontos adatolásának elmaradása a dolgozat állításainak ellenőrzése esetén alapjában véve nem jelenthet gondot, hiszen azok a jelzett tévécsatornák napi adásait követve is leellenőrizhetők. Megjegyzendő továbbá, hogy a lábjegyzetben tévéadók, csatornák nevének gyakoriságából inkább az a következtetés vonható le, hogy a dolgozat szerzője a számára rendelkezésre álló (a közvetítő állomás által biztosított) választékból ezekre az adókra, csatornákra gyakrabban kattintott rá, mint az, hogy ezek munkatársai hibáznak többet.

rokon átívelő információcsere, amelynek során tartja fontosnak a nyelvi, nyelvhelyességi hibákra való folyamatos odafigyelést, és pedig annak érdekében, hogy az információ feladójának közlése tartalmilag pontos legyen, a vételező számára pedig annak azonosan értelmezhető.

1. Az előállt helyzetről és a dolgozat céljáról

A behozatali és a hazai nyelvi, nyelvhelyességi hibákról, úgy vélem, nemcsak lehet, de kell is beszélni akkor, amikor egy adott nyelvet – esetünkben a magyart – egymástól olyan eltérő feltételek között használnak anyanyelvként emberi közösségek, mint amilyenek a határon inneni és a határon túli, azaz a vajdasági és a magyarországi magyarság számára adóttak. Ma is fontos ennek a kérdésnek a szem előtt tartása, amikor a kontinensünkön beállt kedvező társadalmi és politikai változásoknak köszönhetően nemcsak a határok váltak átjárhatóbbakká, de az intézmények és a személyek közötti kapcsolattartás és az információcsere is könnyebb lett, a legkülönbözőbb tévécsatornák műsorainak vételezhetősége pedig ma már egyszerűen a mindennapok része.

Az idősebb nemzedékek tagjai jól emlékezhetnek rá, de a fiatalabbak is tudhatják, hogy nem volt ez mindig így. A magyar nyelv használatának és fejlődésének lehetőségei – a demokratikus külsővel ellentétben – a hermetikusan vagy majdnem annyira lezárt, de mindig szűrős szemekkel ellenőrzött országhatárok miatt, valamint az időnként egymástól jelentős mértékben különböző társadalmi-politikai viszonyok és feltételek következtében, igencsak eltérőek voltak. Ezek a feltételek pedig akkortájt a magyar nyelv szerteágazásának, szétfejlődésének, a nyelvváltozatok vagy – bizonyos értelemben véve – a *magyar nyelvek* kialakulásának lehetőségét, lehetőségeit is magukban hordozták. Történelmi és világviszonylatból nézve ez az időszak azonban mégsem volt rendkívüli, specifikusan *csak* a magyar nyelvben bekövetkező változásokat (torzulásokat?) hozó időszak, mert tudjuk, alakultak már ki nyelvváltozatok és nyelvek is bizonyos elemeikben a vázolt feltételekre emlékeztető körülmények között más időszakokban is. Hogy a magyar nyelv esetében erre mégsem került sor, az nemcsak az elválasztó idő viszonylagos rövidegével magyarázható, de azzal is, hogy létezett egységesen érvényes, egyetemes köznyelvi norma, amelyet határon innen és túl egyaránt illett betartani, és amelybe szervesen illeszkedtek a regionális köznyelvek, így mindkettő követelményeinek egyidejű tisztes betartása az igényes nyelvhasználókkal szembeni elvárás, a médiával és közszereplőkkel szemben pedig már nem pusztán csak az, hanem követelmény is volt.

Ezt, azaz a nyelv törvényeinek tiszteletben tartását – betartását és betartatását – mint elvárást vagy éppenséggel követelményt, valamint ennek szükségességét természetesen lehet vitatni. Sőt eltörléséről, semmissé nyilvánításáról is lehet dönteni, azonban ez utóbbi esetben, a Magyarország határain belüli, de még inkább az azokon túli nyelvhasználatban esetleges következményekkel is számolni kell, és pedig az egyetemes magyar köznyelv zökkenőmentes kommunikációra való alkalmasságának, a nyelvi közlés egyértelmű adásának és vételezhetőségének, megértésének szempontjából. Amikor nyelvi-nyelvhelyességi és stilisztikai hibákról esik szó, akkor a nyelv kommunikációra való alkalmasságáról is szó van.

A fentebb emlegetett idézőjeles, azaz *alkalmi jelentésben* használt két szó, a behozatali és a hazai szavak a nyelvi hibák származáshelyére utaló kifejezések. Megállapítható tehát,

hogy ezek a szavak jól érzékeltetik az egyetemes magyar nyelv fentebb vázolt okokból is bekövetkezett jelenlegi sajátos állapotát, helyzetét, ugyanis utalnak a meglévő országghatárokkal elválasztott magyar nyelvi közösségek mindennapi nyelvhasználatának (esetenként: regionális köznyelveinek) egymás közötti különbségeire, a magyarországi magyar köznyelvhez viszonyítva pedig igen élesen domborítják ki az azon belül megjelent változásokat. Elvezetnek ahhoz a szemponthoz, amely felveti e változások bizonyos esetekben indokoltnak minősíthető megtarthatóságát, illetve tarthatatlanságát. Indokolt lehet a változások mielőbbi elhárítása is, s mindez pedig a nyelvészeket és az illetékeseket az aktuális teendőik végzésére készíthetjük, mert az intenzívebbé váló információcsere erőteljesebb nyelvi hatásokkal jár, tehát kedvezőbbé váltak a nyelvi hibák behozatalának, de kivételének feltételei is. E ponton azonban már megállapítható, hogy a vajdasági beszélt és írott magyar köznyelvnek ebből a szempontból nézve csakis negatív lehet a *behozatali–kiviteli* szaldója, merthogy a mi, hazai, leggyakoribb nyelvi hibáinkra, a szlavizmusokra, nem vevő senki. A határainkon túli magyar közösségek egyike sem veszi át e legjellemzőbb nyelvi vétségeinket, ezzel szemben külhonban leginkább ezek miatt bírálják bennünket, még hozzá – valljuk be – jogosan. Viszont mi a magyarországi médiumokban, elsősorban az elektromos média (főképpen a tévéadók) műsoraiban hallható köznyelvi beszédben, illetve a távirati irodák közvetítette vagy az ottani újságok írott anyagaiban elszaporodott nyelvi vétségek, hibák átvételére igencsak hajlamosak vagyunk: vagy a teljes videó- vagy írott anyagot vesszük át minden lektori beavatkozás nélkül, vagy egyszerű elfogadással, utánzással. Sajnos ez így még természetes is, hiszen – elvileg – a többség anyanyelvhasználata (kellene, hogy legyen) a követendő példa. Az azonban *már egyáltalán nem mondható természetesnek, hogy a magyar nyelv jellegzetességeit meghatározó törvényekkel szembeni súlyos vétségek nem a végeken, nem a magyar országhatáron kívüli területeken, hanem éppen a magyarországi köztelevízió és más tévé- és hírcsatornák nyelvében szaporodtak el.*

Hogy típusaikat tekintve melyek ezek a magyarországi, azaz behozatalinak minősített nyelvi, nyelvhelyességi vétségek, és melyek az az itthon keletkezettek, így hazaiaknak nevezettek? A behozatali hibák esetében erre a kérdésre a válasz – a magyarországi tévécsatornák egy-két heti intenzívebb nézése után – könnyen megadható, sőt ennyi idejű tévénézés árán a vétségek gyakorisági listája is elkészíthető. Legtöbbjük a szavak, igeekötők és nem ritkán a ragok jelentésének, illetve funkciójuknak meg nem felelő, azaz a megszokottól eltérő használatában, az igeekötők elhagyásában nyilvánul meg (ezek mind szófajtani, szójelentéstani és szóstilisztikai, illetve ragozási kérdéskörök). Az említetteken kívül a segédigék, valamint bizonyos mondat szerkezetek is nem kevés magyarországi riporternek jelentenek megoldhatatlan problémát.

A hazai nyelvi vétségek – az egyszerű mulasztást, a lektorálatlan átvételt leszámítva – két válfajra oszthatók. Az elsőbe a szlavizmusok sorolhatók, a másodikba pedig a „hazai használatra”, idehaza és hazai anyagból, de magyarországi minták alapján kialakult nyelvi hibák tartoznak. Ezek – új jelenségek lévén – a *Magyar Szóban* és az itteni magyar nyelvű tévéadásokban éppen frissességükkel bizonyítják ékesen és cáfolhatatlanul, hogy a hazai médiumok munkatársai nemcsak ismerik a magyarországi divatos nyelvi trendeket, de – ha a kedvük éppen úgy tartja – hazai talajon és hazai anyagból is képesek megalkotni az ottaniakkal azonos rangú és értékű nyelvi hibákat.

Még jó, hogy a szóban forgó, itteni médiumok munkatársainak viszonylag ritkán szottyan kedvük efféléket produkálni, ilyen nyelvi kreációkat (kreatúrákat) alkotni, így

ezek sorozatgyártásáról még nincs szó, noha a többségnél eredményesebb munkatársak azért ezen a téren is vannak a lapnál és más médiumoknál is. Mégis, a tévénező, a rádióhallgató, illetve az újságolvasó – egyelőre – úgy vélheti, hogy az anyaországi erős hatás ellenére nálunk még nincs nagy baj. Így ebben az írásban ezúttal nem is annyira ezekről a hazai, hanem elsősorban a behozatali hibákról lesz szó, éspedig figyelemfelkeltési céllal, valamint annak jelzéseként, hogy egyes gyakrabban megjelenő vagy már eléggé elterjedt hibaféleségek meghonosodóban vannak-e már a *Magyar Szóban*, illetve a Vajdasági Rádió és Televízió 2 magyar nyelvű adásaiban.

De mi is tekinthető nyelvi hibának? A *hiba* szónak nem kevesebb mint hétféle jelentése van, sőt: az első jelentéstartalom *A magyar nyelv értelmező szótára* szerint még kettő, a másodikként következőnek pedig még eggyel több: három jelentésárnyalata van. És éppen ennek a másodiknak az utolsó, a harmadik jelentésárnyalata határozza meg, írja le a nyelvi tévesztés, a *nyelvi hiba* kifejezés fogalmát, jelentését. E meghatározás szerint a nyelvi hiba: „A nyelv törvényei, a stílus általános követelményei v. a helyesírás szabályai ellen elkövetett vétség.”² A nyelvi, nyelvhelyességi hibák, természetesen, számos szempontból vizsgálhatók. *A nyelv törvényei*, valamint *a stílus szabályai* elleni vétség – többek között – a magyarországi tévécsatornák nyelvhasználatát elemezve például a *van* segédige használatában igen érezhetően megmutatkozik.

2. A segédige használatában észlelhető tévesztések

Nézem a televíziót, a budapesti M1 csatornát. A híradásnak vége, a közlekedési hírekről lesz szó, ami éppenséggel nem érdekel, hisz Budapesttől messze vagyok, meg autóvezetői engedélyem sincs (még kísérletet sem tettem a megszerzésére), azonban elkéstem a készülék kikapcsolásával, s meglepetten hallom: „Be van állva a forgalom.”³ Magyarországi élővonalbeli politikusok közül sokan, de mások is, ha a külföldi magyarokról van szó, szívesen hangoztatják együvé tartozásunkat, mert azonos kultúrához tartozunk, és azonos nyelvet beszélünk. Én ezt az állítást elfogadom, de ettől még az iménti bejelentést nem értem. Hogy megértem, a készüléken megjelenő képet hívom segítségül, azt figyelem, abból igyekszem kibogozni, mit is közöltek, többek között, velem is. Úgy hámozom ki, hogy e mondat kretálója valahol a Lánchíd budai oldalán állhat, ugyanis az autók abból az irányból jönnek a szokásosnál sokkal lassúbb tempóban, mondhatnánk, araszolva, viszont közelebb érve már gyorsabban haladnak tovább. A látottak alapján arra következtetésre jutok, hogy a szóban forgó mondat azt jelentheti, hogy a forgalom *beállt*, azaz *elérte az adott napszakra jellemző lelassult, araszoló szintjét*. Tanultam tehát valamit – nyugtázom. Majd csak megértem a magyarországi tévés magyart is, ami nem is rossz, hiszen értem a tájnyelvi *húzi, vonyi, taszíti, ha nem biri otthagyt*, meg a jugómagyart, azt, hogy *megyek a szamouszlugába, ve-*

² BÁRCZI G. – ORSZÁGH L. szerk. (1960): *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó. III. kötet.

³ M1, 2015. IV.

*szek limuntuszt, és csinállok szokkot.*⁴ Ha igyekszem – márpedig igyekszem –, előbb-utóbb érteni fogom ezt a magyarországi tévés magyart is.

Hogy jártasságot szerezzek ennek a zökkenőmentes megértésében, elhatározom, hogy mostantól rendszeresen meghallgatom a közlekedési híreket is, habár szinte biztos vagyok abban, hogy a tévékép elemzése nyomán megértettem *a forgalom be van állva* kifejezés jelentését. De csakhamar azt tapasztalom, hogy tévedtem, ugyanis az M1 egy újabb közlekedési hírében ezt hallom: „azokon a csomópontokon, amelyeken az autók hétköznapokon is tapasztalták, hogy be vannak állva, ma is ez a helyzet”,⁵ majd pedig: „az autóbuszok le vannak állva”,⁶ egy másik adón pedig: „teljesen be van állva a forgalom”, és ismét az M1-en: „a közlekedés be van állva”.⁷ A tévé képei mindahányszor azt mutatták, hogy a személyautók, a taxik ténylegesen állnak az utakon, egyikén pedig még két autóbusz is. Kénytelen voltam megállapítani: a *be van állva a forgalom* nem azt jelenti, amit már-már biztosnak véltem, azaz, hogy *elérte az adott napszakra jellemző szintet*, hanem azt, hogy *leállt*, ami a közlekedő járművek sokasága okozta forgalmi dugó vagy az útvonalon történt baleset miatt is bekövetkezhet.

Am a közlés félreérthetősége még így is evidens. Megértését egyrészt az nehezíti, hogy a riporterek a magyar nyelvre egyáltalán nem jellemző, sőt *annak törvényeivel szembenő módon* használták a *van* segédigét, másrészt az, hogy még *egymástól eltérő jelentésű igekötőket* is használtak ugyanazon esemény kifejezésére, tehát nem tudni sem azt, hogy miért került az idézett közlésekbe a *van* segédige, sem azt, hogy miért került azzal azonos közlésegségbe több esetben is a *be*, és miért csak egyszer a *le* igekötő, ha már odakerült! Tény, hogy valamiféle okból a riportereknek nem felelt meg a megszokott kifejezések egyike sem. Az sem, hogy *a forgalom lelassult*, *a forgalom szinte leállt*, vagy éppenséggel a *forgalom leállt* vagy *beállt az araszoló szintre*, *a forgalom szünetel*, de még *a forgalmi dugó keletkezett* sem. Az pedig, hogy miért nem felelt meg nekik a felsorolt kifejezések egyike sem, no az bizony titok! Talán meg sem fejthető titok!

A *van* segédigét azonban nem csak a közúti forgalomról szóló jelentésekben használják helytelenül a budapesti tévéadások közléseiben. Megjelenik a hivataloknak beadott kérelmek kapcsán is, merthogy ott, mármint a hivatalokban, mindenféle kérelem „szigorúan van elbírálva”,⁸ a sporttal kapcsolatosan elhangzik, hogy „ez a csapat jobban össze van érve”,⁹ de az ironizálás és a nyelvi humor eszközeként is megjelenik (amikor a nyugati pénzügyi körök nemcsak politikába való beavatkozásáról, de annak háttérből történő irányításáról szólnak): „ez, csúnya magyarsággal mondva, alaposan meg van gondolva”¹⁰ vagy: „rengeteg

⁴ Magyarul: „Megyek az önkiszolgálóba, veszek limuntuszt (terméknév: citrompor), és készítek szörpöt.” Azt hiszem, nemcsak érdekes, de figyelmet is érdemel az a tény, hogy a beszélő a szerb nyelvi *szok* (szörp) szó záró mássalhangzóját, a *k*-t mondatában hosszan (amit a magyar helyesírásnak megfelelően kettőzéssel jelöltem) ejtette, viszont a kötőhangzóval hozzáadott magyar nyelvi tárgyragot, a *-t* már röviden, mert magyarul beszélt, és ejtésével jelezte, hogy a szerb szó jelentése nem azonos a magyar *szokott* ige jelentésével, bár e szó hangsora arra igencsak emlékeztet.

⁵ M1, 2015. XI.

⁶ M1, 2016. I.

⁷ M1, 2016.VI.

⁸ Echo TV, 2016. VI.

⁹ M1, 2016. IV.

¹⁰ Echo TV, 2016. VII.

pénz lopva van”.¹¹ De más segédigék és ezek alakváltozatai is megjelennek; a TV2-n például így: „holnap két ülés fog lenni”; az M1-en pedig ekképpen: „az biztos, hogy nincsenek lekésve”; „tehát még nincs senki elkésve”¹² stb.

A *van* segédige idehaza a VRTV2 magyar nyelvű adásaiban is előfordul, például így: „a citera kölcsön van adva”,¹³ „a fiatalokkal van foglalkozva”.¹⁴ A *Magyar Szóban* olvasható hirdetésekben ekképpen: „36 birka eladó, a fele le van elve, a másik fele hasas”;¹⁵ illetve szerb nyelvről fordított anyagban így szerepel a segédige: „mint megjegyezte, ahhoz, hogy a tartományi és az önkormányzati választások a törvényes határidőn belül meg lehessenek tartva, április 22-e és május 22-e közöttre kell kiírni őket. – Valószínűleg április 24-ére lesznek kiírva a választások – tette hozzá a politikus.”¹⁶ Helyesen: a *meg lehessenek tartva* helyett *megtarthatassák*, illetve a *lesznek kiírva* helyett *fogják kiírni* vagy *írják ki*. Az *őket* tárgyragos személynévmás használata is téves, mert nem személyekről, hanem eseményekről van szó, így az *azokat* tárgyragos mutató névmás lenne ebben az esetben a megfelelő, de szóismétlés is tapasztalható az idézett szövegrészben, mindez pedig tükörfordításra utal.

Az idézett, Budapesten dolgozó médiaszakemberek és az itteniek szóban forgó vétségei között azonban különbség van, ugyanis az előbbi esetekben leginkább a riporterek és a közszereplők a tévesztők, az utóbbiakban viszont a riportalanyok, a hirdetés feladója, illetve a fordító. Ez az eltérés azért sem téveszthető szem elől, mert tudjuk, hogy a vajdasági mindennapi nyelvhasználatban a *van* segédige nem megfelelő használata nem ritka jelenség, és ez a szerb nyelv hatásával volt eddig magyarázható, de újabban már magyarországi médiahatással is. Ennek ellenére a tévesztés e típusa nem is minősíthető egyértelműen behozatali nyelvi vétségnek, az azonban már egészen bizonyos, hogy a magyarországi közszereplők és riporterek gyakori tévesztései negatív értelemben vett megerősítő hatással vannak a vajdasági riportalanyok, de a riporterek és a közszereplők nyelvhasználatára is, ha más miatt nem, úgy az egyenjogúsági elv alapján mindenképpen. Merthogy ha nekik ott, homogén nyelvi környezetben elnézik a magyar nyelv törvényeinek semmibevételét, akkor nekünk itt, a többségi nemzet nyelvi hatását naponta tapasztalóknak, mi okból ne lenne szabad az ural-altáji eredetű magyar nyelv helyett pestiesen valamiféle indoeurópaias magyart beszélni?

3. Az igekötők használatában észlelhető tévesztések

Ha már a segédigék használata kapcsán szóba került az igekötők téves használata, akkor szólni kell arról is, hogy ezekkel más esetekben is vannak bajok.

Köztudott, hogy a különböző igekötők igéhez kapcsolása jelentésváltozást eredményez a kifejezett cselekvés akcióminőségében (folyamatos, befejezett, kezdő vagy mozzanatos voltában), mint ahogy ismeretes az is, hogy az igekötők adott jelentésmódosító funkciója állandósult, és ezen állandósult jelentésük elfogadott a köznyelvben. Ebből adódóan az ige-

¹¹ Echo TV, 2016. VIII.

¹² M1, 2016. VIII.

¹³ VRT2, 2016. II.

¹⁴ VRTV2, 2016. V.

¹⁵ Magyar Szó, 2015. I.

¹⁶ Magyar Szó, 2016. II.

kötők ige mellőli elhagyása vagy éppenséggel felesleges, illetve jelentéskörüktől eltérő funkcióban való használatuk egyértelműen tévesztésnek minősül.

Az elmondottak ellenére az igeikötő elmaradása már megszokottnak tekinthető például sportnyelvben, meg egészében véve minden meghirdetett versenyen való részvételi szándék jelzésének, bejelentésének alkalmakor: „tíz versenyző nevezett”¹⁷ valamely sportversenyre; „jövő vasárnapig lehet nevezni a Fölszállott a páva versenyre.”¹⁸ Ez a jelenség már olyannyira elterjedt, hogy a régebben egyedüli megfelelőnek tekintett *benevez* mára igencsak ritkán hallható a magyarországi tévécsatornák ilyen tartalmú közléseiben. Más vonatkozású híradásokban sem ritka az igeikötő elmaradása, de ezekben még esetenként ingadozás, bizonytalanság érezhető, amit az igeikötős változat felbukkanása bizonyít: „személyautóval ütközött vonat”¹⁹ „ütközött egy kisbusz és egy kerékpáros”, de: „összeütközött a levegőben két vitorlázórepülő”²⁰ Példák sokasága hozható fel az igeikötők elmaradására, és kevesebb a használatukra. E jelenség oka több dolog lehet, amelyek közül az sem zárható ki, hogy használatuk vagy elhagyásuk a beszélőtől, esetleg annak csak pillanatnyi hangulatától függ. Hiányuk azonban elég gyakran megnehezíti a közlés megértését. Következzen néhány példa erre is. A tavaszi pincevendéglő-megnyitásokról szóló hír: „azok a pincék nyitottak, akik...”²¹ és egy másik műsorban, a Bolíviában uralkodó viszonyok kapcsán: „robbanás után lövések is dördültek”²² Az első esetben a *ki*, a másodikban az *el* igeikötő elmaradása zavaró. Egy jégkorongmérkőzés végeredményének bejelentése viszont így hangzott: „még 4:3-ra zárkozott [a vesztes csapat – B. F.], de a végeredmény nem változott”²³ majd más adásban: „Megyéenként vonulnak az emberek. Jó hangulatú a vonulás: énekeltek, beszélgettek az emberek.”²⁴ A *fel* igeikötő hiányzik a két ige (zárkozott, vonul), illetve az igéből képzett főnév (vonulás) mellől. „Az olimpiai játékokat Brazília megbízott elnöke nyitotta.”²⁵ majd az M1-en: „persze, ez nem nagyon nyugtatja az utazókat.”²⁶ Mindkét esetben a *meg* elmaradása szembetűnő. Az M2-n: „addig azonban az összköltségeket az idős ember nyugdíjából vonják”²⁷ A *le* maradt el. Az Echo adón: „eggyel több szék van, mint a pécsi színházban, tehát egy emberrel több fér”²⁸ A *be* igeikötő maradt most el.

A felsorolt példák eseteinél azonban nehezebb a közlés megértése akkor, ha a *bonyolít* ige mellől marad el a *le* igeikötő, mert lényeges a jelentésbeli különbség az igeikötő nélküli és a *le* igeikötős igealakok között. Ugyanis a *bonyolít* ige a *kuszál*, *gabalyít*, *gubancol* jelentéstartalmakkal összefüggő cselekvést fejez ki: *Bonyolulttá, bonyodalmassá, szövevényessé tesz valamit, hogy csak nehezen v. alig lehet megoldani, tisztázni, rendezni v. kibontakozni*

¹⁷ M1, 2015. VI.

¹⁸ M1, 2016. IV.

¹⁹ M1, 2015. VI.

²⁰ Echo TV, VI. Mindkét példa egyazon adás szalagfeliratán volt olvasható.

²¹ M1, 2016. III. Ez esetben a megértést azért is nehezíti az igeikötő elmaradása, mert a *nyitottak* szó már nemcsak többes számú, múlt idejű ige, hanem befejezett idejű melléknévi igenév is, amely már mást jelent. Például valakik lehetnek valamilyen kérdés megvitatására hajlandók, tehát *nyitottak*.

²² Echo TV, 2015. III.

²³ M1, 2015. V.

²⁴ Echo TV, 2015. V.

²⁵ Echo TV, 2016. VIII.

²⁶ M1, 2016. VI.

²⁷ M2, 2016. VI.

²⁸ Echo TV, 2016. VII.

belőle. Ezzel szemben a *lebonyolít* ige két jelentésértelmezése közül az első jelentése: <Több mozzanattól álló feladat/ok/nak, tennivaló/k/nak egyes tételeit, rendezvények műsorát> *sorban, lépésről lépésre elvégzi, véghez viszi, elintézi*. A második jelentés pedig: *Valamilyen (mértékű) forgalmat bonyolít le: a) <útvonallal, közlekedési eszköz> valamilyen <mértékű> forgalom, közlekedés helye, ill. eszköze. b) <kereskedelmi, ipari vállalat, üzlet> bizonyos mértékű forgalmat ér el*. Tehát lássuk a példákat: „színház [X] számú előadást bonyolít.”²⁹ Ezúttal valóban kérdéses, hogy a beszélőnek egyáltalán szándékában állhatott-e azt közölni, amit a *le* igekötő elhagyásával közölt, azaz azt, hogy a színház a nagy számú előadás megtartásával *bonyodalmakat, szövevényes* állapotokat gerjeszt? Vagy éppen ennek az ellenkezőjére kívánta felhívni a figyelmet, azaz arra, hogy a szóban forgó intézmény a sok előadás megtartásával elismerést érdemlő tevékenységet folytat? Ez utóbbi esetben tehát még a *lebonyolít* ige használata sem mondható egyértelműen szerencsésnek, az igekötő nélküli *bonyolít* pedig éppenséggel melléfogás. De van ennél rosszabb is, éspedig a következő: „ilyenkor [a karácsonyi ünnepek előtt – B. F.] a halpiacokon is nagyobb forgalom bonyolul.”³⁰ Valóban csak úgy, önmagától, emberi tevékenységet nélkülözően, össze-vissza kuszáltan, összevissza gabalyítottan bonyolul a forgalom? Nem az árusok *bonyolítják* azt *le* a vevőket szolgálva ki?

De bonyolult a helyzet a *bonyolít* ige használatával nálunk is. Lássuk csak! A *Magyar Szó* szabadkai ócskapiac népszerűségéről szóló cikkének szerzője még az eddigieket is képes volt felülmúlni, ugyanis a cikk alcímének második mondatában a következőket állítja: „A magyarországi vásárlók bonyolítják a legnagyobb forgalmat.”³¹ Azok a magyarországi vásárlók, akik a szabadkai ócskapiacra jönnek itteni kisiparosok előállította cikkeket vásárolni – legalábbis az idézett mondatba foglalt közlés szerint – nemcsak megvásárolják az igényeiknek megfelelő, szerintük igen jó minőségű árut, és ezáltal nemcsak az itteni kisiparosok forgalmát növelik, de (a cikk szerzőjének téves szóhasználata következtében) még valamiféle *bonyodalmakat, gubancokat* is okoznak az áruforgalomban. Ezek a vásárlók valójában azonban nem tesznek mást, mint a maguk *vásárlását bonyolítják le*, az árusok pedig az ő vásárlásaiknak köszönhetően nagy vagy legalábbis elfogadható *forgalmat bonyolítanak le*. Tehát az idézett mondat közléstartalma közérthetően a következőképpen hangozna: „Az itteni kisiparosok a magyarországi látogatók vásárlásainak köszönhetően *bonyolítják le* forgalmuk nagyobb/legnagyobb részét.”

Máskor az a zavaró, hogy az igekötő feleslegesen jelenik meg az ige mellett, például az Echo csatornán: „azt nyilatkozta *le*”³² – felesleges a *le*. „Kérem kedves [...] László, kapcsolja *le* a tévét, mert az nagyon bezavar nekünk.”³³ Helyesen így lenne: *nagyon zavarja adásunkat*. A TV2-n a következő hangzott el: „A harmadik csarnok kiépítése folyamatban van.”³⁴ Itt felesleges a *ki*. Hasonló a példa az ATV egyik műsorából, amely esetében szintén felesleges az igekötő, ezúttal a *vissza*: „Abban reménykedtek, hogy néhány éven belül akkora rára növekedhet [a haszon – B. F.], hogy mindent visszapótolhatnak.”³⁵ A Dunán elhangzott

²⁹ Echo TV, 2016. VI.

³⁰ M1, 2015. XII.

³¹ Magyar Szó, 2015. X.

³² Echo TV, 2016. II.

³³ Echo TV, 2016. X.

³⁴ TV2, 2016. IV.

³⁵ ATV, 2015. IX.

mondatból az *el* igekötőt lehetne elhagyni: „A krumplis kolbászt előbb kell fogyasztani, mert a főtt krumpli miatt rövidebb ideig lehet eltárolni.”³⁶

Van azonban arra is példa, hogy az igekötőt nem az alapjelentésének megfelelő funkcióban kapcsolják az igéhez. Így például a *ki* igekötőt a jelentésével egyértelműen elletétes értelemben az *el* vagy a *be* irányjelölésével szemben használják. Az RTL Klub csatornán például így: „60%-ban takarja ki a Hold a Napot”,³⁷ az ATV-n: „biztonsága miatt kitarakták az arcát”,³⁸ az M1-en: „a nagymama kérte, hogy takarjuk ki az arcát.”³⁹ E mondatokban a *ki* igekötő helyett az *el* lenne a megfelelő, hiszen napfogyatkozásakor a Hold nem kitarakja, hanem a jelzett százalékban eltakarja a Napot, mint ahogy a szemtanú saját biztonsága érdekében, illetve Szabadkán a nagymama, (aki a kiskorú lányunokája elleni, migránsok részéről történt nemierőszak-kísérletről nyilatkozott) sem kérte azt a tévésektől, hogy megmutassák, vagyis hogy *kitakarják*, hanem éppen azt, hogy ne mutassák, hogy *takarják el* az arcát, mert (ahogy a példamondatban meg nem nevezett szemtanú, úgy a nagymama is) félt attól, hogy nyilatkozata miatt a bűnelkövetők felismerik, és bosszút állnak rajtuk.

Természetesen a vajdasági RTV2-n is előfordul, hogy elmarad, meg az is, hogy feleslegesen jelenik meg az igekötő. A következő mondatban például elmaradt a *be*: „A diák Vuk-díjasként fejezte a középiskolai tanulmányait.”⁴⁰ Ugyanakkor feleslegesen jelent meg az ige mellett a *ki* igekötő ebben a példában: „új épületének kiépítéséről zárt ajtók mögött tartott megbeszélést a tartományi kormány.”⁴¹ A *Magyar Szó* sem kivétel ezen a téren: „A kistermelők mentették a nagy rendezvényt.”⁴² Ebben az esetben a *meg* maradt el, mert befejezett, lejátszódott eseményről számol be a szerző a cikkben. Felesleges az igekötő ebben a lapból származó példában: „A híd melletti öreg épületre nem hatott ki a körülötte lévő építmények szűrkesége.”⁴³ Ebben a mondatban nem is csak a *ki* igekötő felesleges, de a szóhasználat következtében a mondat közléstartalma is nehezen értelmezhető.

Az igekötők nyelvi, nyelvhelyességi szempontból helyes vagy téves használatának kérdésével bíbelődve a *meg* igekötőnek egy, az igekötős igék használata kapcsán eddig nem említett, nyelvhasználati szempontból viszont sajátosan érdekes esetével is találkozunk. Ez pedig a *meg* igekötőnek az igei jelentést kétféleképpen módosító lehetősége a *becsül* igéhez való kapcsolása esetén. A jelek szerint a *megbecsül* ige olyan két, egymástól eltérő funkcióban fordulhat elő, amelyekben még a grammatikai és a helyesírási szabályok tiszteletben tartása is érvényesül. Figyeljük meg ennek a két jelentésfunkciónak az érvényesülését a következő két mondatcsoportban. Első csoport: „felvételezettek, hogy meg tudjuk becsülni, hogy mekkora a kár!”⁴⁴ „meg tudjuk becsülni annak a rejtőzködő rétegnek a százalékarányát”⁴⁵ „a rendőrség becsülte meg a tüntetők számát”⁴⁶ „megbecsülni sem

³⁶ Duna TV, 2016. IX.

³⁷ RTL Klub, 2015. III.

³⁸ ATV, 2016. X.

³⁹ Echo TV, 2016. V.

⁴⁰ VRTV2, 2016. VI.

⁴¹ VRTV2, 2016. VII.

⁴² Magyar Szó, 2015. X.

⁴³ Magyar Szó, 2016. IX.

⁴⁴ M1, 2016. VIII.

⁴⁵ M1, 2016. I.

⁴⁶ M1, 2016. III.

lehet az áldozatok számát”.⁴⁷ A második mondatcsoport: „a kormány megbecsüli a családanyákat, ezért részesíti támogatásban őket”,⁴⁸ „a kormány béremeléssel kívánja megbecsülni azokat, akik hozzájárultak a gazdasági mutatók javulásához”.⁴⁹

Egyértelmű, hogy az első és a második csoport mondatainak *megbecsül* igeikötős igéi nem ugyanazt a közléstartalmat, nem ugyanazt a tényállást fejezik ki. Az első mondatcsoportban a *becsül* ige a *meg* igeikötő hozzáadása által valamiféle dolog anyagi értékének, százalékarányának, illetve számának hozzávetőleges megállapítását fejezi ki, ezzel szemben a második csoport két mondatában a tisztelet és elismerés megadásának, kifejezésének egy lehetséges formájáról van szó. A kettő közötti különbség nem árnyalatbeli, hanem tartalmi eltérést jelent. Ez a korántsem jelentéktelen különbség igen egyszerűen kiküszöbölhető akkor, ha az első csoport mondataiban a *meg* igeikötőt a *fel* igeikötővel helyettesítjük: *fel tudjuk becsülni, becsülte fel*. A két mondatcsoport összevetésének – az említettek mellett – még az is nyelvi, nyelvhelyességi érdekessége, hogy az egyértelműen megállapított különbségek ellenére sem róhatók meg az első példacsoportba sorolt mondatok közlöi, mert az idézett értelmező szótár szerint a *megbecsül* ige azon jelentésén kívül, hogy *valaki megbecsül valakit vagy valamit*, 2. *valaki önmagát megbecsüli, illetve valamit megbecsül, s ezért igyekszik helytállni* (amely értelmezés a fentebb idézett mondatok második példacsoportja esetében fennáll), a 3. értelmezés szerint a *valaminek a piaci árát megállapítja*. <*Valaminek értékét, mennyiségét*> *pontos számítás nélkül, hozzávetőleg(esen) megállapítja*.” jelentés is lehetséges. Ezzel szemben a *felbecsül* ige két jelentése van. Első a *felbecsül valamit: valaminek pénzben kifejezhető értékét v. mennyiségét megállapítja*, és a második: *valaminek a szerepét, jelentőségét, fontosságát felméri, hozzávetőlegesen megállapítja, latolgatja*. Tehát a *meg* és a *fel* igeikötők igemódosító funkciója az idézett két mondatcsoporttal példázott esetekben az értelmező szótár szerint egybe is eshet. Azt viszont, hogy valóban így van-e, ki-ki a maga nyelvérzéke és regionális köznyelvének nyelvhasználata alapján ítélheti meg. A vajdasági regionális köznyelvben a jelzett különbségtétel az elfogadott, a kettő összetévesztésére, keverésére sem a tévé magyar nyelvű adásaiban, sem a *Magyar Szóban* nem akadt példa.

A *meg* igeikötő kapcsán leírtakra emlékeztető jelenséggel találkozunk a *kivált* igeikötős ige esetében is, azzal a különbséggel, hogy a jelentésmódosítás a *megbecsül* igeikötős ige esetében tárgyalattól eltérően, nem oszlik meg két igeikötő között, hanem a *ki* igeikötő használatában érvényesül *köznyelvi*, valamint *szaknyelvi* minőségben. A *kivált* igeikötős ige az értelmező szótár szerint öt jelentése van, amelyek közül az első három – árnyalatbeli jelentéseltérésekkel – a meghatározó elsőt, a *magához vesz* jelentéstartalmat fejezi ki: <*Letétbe helyezett v. visszatartott tárgyat*> *pénz lefizetése v. vevény ellenében magához vesz; visszavált*, például órát a zálogházból, netán más tárgyat egy társasjátékban, vagy rabságból embert szabadít ki, illetve valaki részére kiállított okmányt, a jegyrendszerben pedig valamilyen árut vesz át. A szintén köznyelvi negyedik jelentésben pedig: <*Állapotot, mozgást valamely élő szervezetben*> *életteni hatás révén előidéz, kelt, okoz*. Például undort, fájdalmat vált ki, átvitt értelemben viszont lelkesedést, csalódást kelt jelentése van. Ezekkel a jelentésekkel szemben az ötödik, a szaknyelvi jelentésben a *helyettesít* jelentésben haszná-

⁴⁷ M1, 2016. IV.

⁴⁸ M1, 2016. V.

⁴⁹ M1, 2016. VI.

latos ez az igekötős ige: *Épületrésznek, teherhordó szerkezetnek terhét más tartószerkezet közvetítésével további tartószerkezeteknek adja át.*

A *kivált* igekötős ige ez utóbbi, tehát a kevésbé ismert, a szűkebb körben, az építészeti szaknyelvben használt jelentésében a pesti, illetve a Magyarországon magyar nyelven működtetett más országokbeli tévéadók nyelvhasználatában olyannyira elterjedt, hogy köznyelvi jelentésében igencsak ritkán hallható, ha egyáltalán használatos. Ennek következtében mindössze egyetlen köznyelvi jelentésben használt, de ekkor is csak főnévképzős változatát sikerült lejegyeznem, azt is egy bank kölcsönajánlatának reklámszövegéből. A reklám szerint az adott banknál a hitelfelvételi feltételek annyira kedvezőek, hogy kölcsönt náluk felvenni már „más hitelek kiváltására is”⁵⁰ igencsak megéri. Viszont a *kivált* ige szaknyelvi jelentéskörön kívüli, tehát köznyelvi jelentésben való használatára nagy számban sorjázhathatnak a példamondatok. Itt egy riporteri kérdésben szerepel: „Hogyan lehet a hazánkba érkező génmódosított szóját kiváltani?” és a rá adott válaszbán: „Kutatóintézeteket bíznak meg, hogy olyan fehérjedús takarmánynövényeket kísérletezzenek ki, amelyekkel ki tudják váltani a GMO-s, behozatali szóját.”⁵¹ További példák: „Ezek a kísérletek arra irányulnak, hogy kiváltsák a hagyományos nyelvórákat.”⁵² „Magyarországon Paksot kellene kiváltani”;⁵³ a Kínában elkészített „rendkívüli [méretű – B. F.] busz negyven szokványos buszt válthat ki.”⁵⁴ Azaz az említett új jármű negyven szokványos buszt helyettesíthet az utasszállításban. De hogy a beszélők természetes nyelvérzéke mégsem békült meg teljesen e szó szaknyelvi jelentésének köznyelvivé válásával, kitűnik akkor, amikor a *kivált* igekötős igét *kivétel*, / *kivesz*/ képzővel főnevesített, illetve igekötős igével próbálják meg helyettesíteni, mint a következő mondatban: „egészen a személyi igazolvány kivételéig”.⁵⁵ Ez így igencsak idegenül hangzik, merthogy a személyi igazolványt Magyarországon is nem kivenni, hanem kiváltani szokták.

A *kivált* igekötős ige fentebb leírt szaknyelvi jelentéstartalommal köznyelvben való használatára sem vajdasági RTV2 magyar nyelvű adásaiban, sem a *Magyar Szóban* mindmáig nem akadt példa.

⁵⁰ M1, 2016. X.

⁵¹ M1, 2015. VIII. A *tudják* ige helyett a *-hat*, *-het* igeképző használata lett volna nyelvhelyességi szempontól megfelelő.

⁵² M1, 2016. III.

⁵³ M1, 2016. IV. 2-án.

⁵⁴ M1, 2016. III.

⁵⁵ M1, 2016. III.